

Aisčiai ir jų istorija

EUGENIJUS JOVAIŠA

Lietuvos edukologijos universitetas, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111, Vilnius

El. paštas ginasjovaisa@gmail.com

Aisčiai ir jų istorija pastaraisiais metais tapo mokslinių ir kartais istorijos mėgėjų minčių keitimosi lauku. Įvairiuose leidiniuose ir konferencijose svarstoma, ar gotai yra tie patys aisčiai, arba, kitaip sakant, vakarų baltai, ar jie griovė Romos imperiją, kaip jie dalyvavo Didžiajame tautų kraustymesi. Vieniems šios mintys yra mokslinio tyrimo dalykas, kuriame priimamos įvairios galimybės ir keliami argumentai. Kitiems – net mintis apie tai, kad aisčiai drauge su kitomis gentimis dalyvavo Europos kūrimo procesuose regisi tiesiog neįmanoma. Ir čia daug kas priklauso nuo autorių pasirengimo įsitraukti į to įdomaus ir mūsų istorijai reikšmingo laikotarpio tyrinėjimą. Čia skelbiamos pastabos yra atsakas į tuos darbus, kuriuose susidūrė nuomonių įvairovė apie aisčius ir gotus, apie aisčius ir jų kaimynus slavus, apie aistiškų galindų Didžiosios migracijos aspektus.

Raktažodžiai: baltai, aisčiai, gotai, germanai, slavai, glotochronologija, Jastorfo kultūra, Prahos-Penkovo kultūra

SLAVŲ KALBA GLOTOCHRONOLOGIJOS AKIRATYJE

Kalbininkų darbai aisčių etninės istorijos tyrimuose yra neįkainojami. Žymiųjų baltistų V. Šmido (W. P. Schmid) [23, 257; 24, 191], J. Udolfo (J. Udolph) [29, 619; 30, 39–74], V. Šmolstygo (W. R. Schmalstieg) [22] ir kitų darbai rodo naujus baltistikos ir slavistikos tyrimų žingsnius, tačiau paskaičius V. Garliausko straipsnį „Į baltų praeitį kitu žvilgsniu“ ryškėja, kad autorius nori įkvėpti gyvybės baltų ir slavų bendro medžio idėjai. Autorius atkakliai teigia, kad „<...> kalbininkams ši giminystė nekelia abejonių“ [10, 10–17]. Jei tokią „giminystę“ autorius supranta kaip labai seną slavų atskilimą nuo „bendro kamieno“ su baltais, tai tas „nekelia abejonių“ kelia labai daug abejonių (tiek dėl „bendro kamieno“, tiek dėl slavų etnogenezės suvokimo vien kaip atskilimo nuo „bendros“ prokalbės, tiek dėl „protoslavų“, kaip atskiros kalbinės grupės, susidarymo datavimo). Autoriui pagrindiniu argumentu dėl baltų ir slavų artimos giminystės tapo glotochronologijos metodu esą nustatyta gili slavų senovė: „Baltai ir slavai išsiskyrė maždaug 910 ± 340 metais pr. Kr.“ [10, 10–17]. Negana, kad tai prieštarauja šiuolaikiniam slavų kalbos atsiradimo supratimui, bet ir iškelia akivaizdų nesupratimą – kalba yra, bet slaviškai kalbančių žmonių kultūros archeologai neranda anksčiau nei V a. paskutiniajame ketvirtyje, tai yra visą tūkstantmetį kalba atsiejama nuo ja kalbančių žmonių kultūros. Tad kur ta kalba gyvuoja, kas ja kalba? Įdomu, kad minėtame teiginyje nekalbama tik apie slavų kalbą, bet apibendrintai sakoma

„slavai“, tai ne tik slavų kalba, bet ir visa slavų apimtis su kultūrine jų terpe, kurios, kaip minėta, tuo laiku niekas nežinojo. Ir dar. Glotochronologijos datavimas su ± 340 metų paklaida kelia nuostabą – ar kalbininkai jau dirba su izotopais? Juk žinoma, kad tas glotochronologijos metodas yra gana nepatikimas ir priklauso nuo daugelio išankstinių prielaidų bei „datuotojų“ teorinių nuostatų. Tad „protoslavų“ pradžia glotochronologiniais metodais „nustatoma“ įvairi, ir tikrai bendro slavų kalbų masyvo skilimo laikotarpis yra aiškesnis – jis prasidėjo ne anksčiau kaip VI a. po Kr. (žr. G. Songailos nuorodas į kitas tuo pačiu glotochronologijos metodu nustatytas datas ir slavų prokalbės skilimo datą bei įvairių to skilimo chronologinių stadijų analizę) [25, 2–19]. Ši slavų prokalbės skilimo data dera su slavų kultūros susiformavimu Prahos ar Penkovo kultūros pavidalo. Kitaip tariant, yra kalba ir yra ja kalbančių žmonių kultūra. Kitas V. Garliausko argumentas susietas su geležimi. Klausama, kaip paaiškinti, kad baltų kalbos „geležis“ atitinka slavų „geleži“ (rus. *железо* ir kt.). Ar nebūtų teisingiau, turint galvoje vėlyvą materialinę slavų etnochronologiją, savęs paklausti, gal slavų „geležis“ atitinka jau seniai baltų žinomą „geleži“ (tuo labiau kad lingvistiškai fonema *g* gali virsti ir virsta į *ž*, o atvirksčio kitimo būti negali). Kai taip keli klausimą, kitaip regisi baltų ir slavų kalbos santykis bei slavų kalbų kilmės chronologija.

V. TOPOROVAS NEPAISĖ ISTORINIŲ ŠALTINIŲ, ARCHEOLOGIJOS DUOMENŲ IR RIMTŲ KALBINIŲ FAKTŲ, – TEIGIA A. LUCHTANAS IR A. POLIAKOVAS

Netikėtų kalbinių ir archeologinių minčių paskleidė 2015 m. rudenį Vilniuje įvykusio Baltistų kongreso dalyviai A. Luchtanas ir O. Poliakovas (1). Jie visu rimtumu ėmė revizuoti V. Toporovą kaip vienintelį ir svarbiausią Didžiosios galindų migracijos pagrindėją. Įspūdingą įvertinimą pelnė V. Toporovas šių dviejų autorių tezėse: „Visų pirma susidaro įspūdis, kad V. Toporovas naudoja liaudies etimologijos metodą (sic! Tai taikoma vienam iš pačių autoritetingiausių šių laikų indoeuropeistikos bei etimologinių tyrinėjimų specialistui), nepaiso istorinių šaltinių, archeologijos duomenų ir rimtų kalbinių faktų.“ Koks mokslininkas buvo šis tų dviejų autorių žodžiais „dažnai nenuoseklus“ V. Toporovas, žino kiekvienas mokslininkas. Tačiau panagrinėkime A. Luchtano ir O. Poliakovo logiką, jų chronologijos paisymą, faktus ir istorinius šaltinius. Pacituosiu teiginį: „Archeologiniai radiniai rodo, kad II tūkstantmečio pabaigoje germanai paplito Oderio ir Vėzerio žemupyje, apie 750 pr. Kr. – Vyslos žemupyje, o apie V a. pr. Kr. – Reino žemupyje. Apie mūsų eros I a. germanai jau užėmė didelę Vidurio ir Rytų Europos teritoriją. Rytų Europoje didelė teritorija buvo apgyvendinta rytų germanų. Gotai gyveno prie Vyslos žiočių, burgundai – tarp Vartos ir Vyslos, o vandalai – Silezijoje.“ Sunku patikėti, kad archeologinę dalį rašė A. Luchtanas, nes archeologai žino, kuri kultūra yra laikoma pirmąja germanų kultūra ir kaip ji datuojama. Pirmoji germanų kultūra yra laikoma Jastorfo ir ji datuojama ne anksčiau VII, o dažniausiai nuo VI šimtmečio pr. Kr. Apie germanus VIII a. pr. Kr. viduryje Vyslos žemupyje nežino niekas. Vertėtų tuo pasidomėti ir rimčiau konstruoti bendrą su O. Poliakovu tekstą, kuriame mokslinę kalbą pakeitė rusų istoriografijoje taip

(1) A. Luchtano ir O. Poliakovo tezės baltistų kongresui pasiekė dviejų pavidalų. Gerokai prieš kongresą jo dalyviams buvo išplatintas atviro tipo *Word* redaktoriaus dokumentas, o kongreso puslapyje pateiktas kitas variantas, kuriame kažkas pataisė autorių tekstą, kad neliktų pirmame dokumente mestos „mokslinės mistifikacijos“. Tezės kongreso dalyvių atskiru leidiniu nepasiekė. Norintys galėję atsisiųsti iš kongreso puslapio. Prieiga per internetą: <http://www.baltistukongresas.flf.vu.lt/index.php/lt/sekcijos/bendroji-sekcija> [žiūrėta 2016 01 10].

mėgstamos „šmaikščiai giliamintiškos“ etiketės. Naujausias išradimas – „mokslinė mistifikacija“: „Galindiškoji Didžioji aisčių migracija“ yra mokslinė mistifikacija, neturinti pagrįstų istorinių, archeologinių ir kalbinių argumentų. Jos idėja buvo suformuluota rusų mokslininko V. Toporovo. Savo straipsnyje „Галинды в Западной Европе“ jis rado galindų pėdsakų didelėje Vakarų ir Vidurio Europos teritorijoje. Visi tie pėdsakai yra tik panašūs vietiniai pavadinimai, kuriuos jis sieja su etnonimu *Gal-ind-*, kilusiu iš baltų žodžio **gal-as*. Norėdamas pateisinti savo nuomonę, jis pateikė spėliojimą, kad „galindai buvo vienintelė baltų gentis, dalyvavusi Didžiajame tautų kraustymesi.“ Ši idėja iki absoliuto yra išvystyta E. Jovaišos dviejų tomų monografijoje *Aisčiai*. Taip save gerbiantis žmogus neturėtų rašyti. „Mistifikacija“ šiaip jau yra sąmoningas ir išradingas klaidinimas, apgaulinėjimas, teikiant kam nors tiesos regimybę. Ką čia jau gali diskutuoti, kai be šios etiketės jokių kitokių argumentų ar teiginių, palaikančių „mistifikaciją“, čia tiesiog nėra. Bet štai šių rašytojų „kūrinėlis“ verčia sudrebėti bent kiek archeologiją išmanančią sielą. Kažkada mano kolegė Audronė Bliujienė ištarė sparnuotą frazę: „archeologijos aušra“. Tai štai šie autoriai gyvena kaip tik archeologijos aušros laikus – maždaug XIX a. antrojoje pusėje, o gal ir XX a. pradžioje. Taip parašius, reikia pagrįsti, kodėl taip parašiau. Siūlau archeologams įvertinti štai tokį galindų, kaip genties, vertinimą, kurį sukūrė abu autoriai: „Mes žinome, kad rytų germanų gentys buvo gausios, o galindai – tik viena iš daugiau nei dešimties prūsų genčių“. Galindai, tebūnie pasakytą, yra istorinių šaltinių paliudytas II a. vidurio etnonimas, o abiejų autorių minimas prūsų vardas atsirado IX a. antrojoje pusėje. Archeologine prasme – tai nors ir baltiškos, tačiau skirtingos kultūros. Galindai gyveno Mozūrų ežeryno aplinkoje ir jo vakarinėje pusėje. Jų I–V a. kultūrą vadiname galindų kultūra, arba, dažniausiai slavų ir germanų istoriografijoje, Bogačevo kultūra. Sembos pusiasalyje gyvenę aisčiai sukūrė savitą kultūrą, kurią I–V a. atpažįstame kaip Sembos-Notangos, arba Dulokaimio (Dollkeim)-Kovrovo kultūrą. Galindų kultūra niekaip netapatintina net ir su IX–XIII a. prūsų pasauliu. Galinda, Sūduva–Jotva turėjo savitą kultūrinę raidą (todėl ir XIV a. Petro Dusburgiečio kronikoje aprašytos „prūsų genčių“ politinės geografijos nederėtų anachronistiškai perkelti į daugiau kaip tūkstančio metų ankstesnę epochą, tuo labiau kad Galindos, kaip „smulkios genties“, koks nors konkretus dalyvavimas kovose su kryžiuočiais šaltiniuose net nėra aprašytas, tik pateikiamos legendos apie kažkada gausių galindų kovas su kaimynais; o sūduviai sudaro atskirą didelę etninę grupę net ir XIII a.). Abiejų šių giminiškų grupių istorinių šaltinių apibrėžta pradžia yra tas pats II a. vidurys, kai jie galindų ir sudinų vardais paminėti Ptolemėjaus „Geografijoje“. Absurdiškas ir citatos tęsinys: „Ir dėl to jų skaičius buvo menkas. Jie buvo įsprausti į nedidelę teritoriją tarp germanų, slavų ir kitų baltų [sic! Autoriai ir vėl nemato skirtumo tarp II a. ir XIV a. situacijos]. Jei jų padėtis būtų buvusi kaip hetitų Anatolijoje arba variagų Rytų Slavijoje [kuo šios „padėtys“ panašios?], tai tada jie būtų galėję vadovauti rytų germanų žygiams [sic! O kas taip sakė?]. Ir tai būtinai būtų atspindėta istoriniuose šaltiniuose. Palyginti su germanais, galindai tais laikais buvo „laukiniai“ gyventojai. Jei galindai būtų buvę rytų germanų įtraukti į jų žygius, tai dėl jų riboto skaičiaus jie geriausiu atveju būtų greitai asimiliuoti arba sunaikinti.“ Keista autorių logika, kuria sekant išeitų, kad dėl to, kad galindai buvo tik viena iš daugiau nei dešimties prūsų genčių, jų skaičius buvo menkas. Autoriai turėtų bent apibrėžti, apie kokį laikotarpį jie kalba. Mano tyrinėjamu laikotarpiu – I–V a. – visuotinai žinoma, kad jokios slavų kultūros, kuri sudarytų galimybę galindus „įsprausti į nedidelę teritoriją tarp germanų, slavų ir kitų baltų“, nebuvo. Autoriai priskyrė man visai nežinomą mintį – neva galindai vadovavę rytų

germanų žygiams. Niekur tokios absurdiškos minties nesu išsakęs nei kur nors kitur gir-dėjęs, o „Anatolijos hetitai“ ir kažkokių neapibrėžto laikotarpio „variagų Rytų Slavijoje“ santykis su galindais yra iš nežabotos fantazijos srities. Archeologiniai nesusipratimai tuo nesibaigia. Pritrenkiantis savo nemokšišku yra autorių aprašytas baltų susidarymo procesas: „Pagrindinė rytinių šiaurės indoeuropiečių dalis ilgą laiką judėjo Baltijos jūros link ir ją pasiekė. Iš jų susiformavo baltai. Jų vakarų dalis atskilo ir apgyvendino teritori-jas, vėliau žinomas kaip baltų Prūsija. Baltų šiaurės dalis susidūrė su Baltijos finų genti-mis, kurios turėjo būti gana gausios. Jų kalba padarė tokį didelį poveikį tiems baltams, kad laikui bėgant pradėjo formuotis latvių kalba. Priešistorinės Lietuvos gyventojai nein-doeuropiečiai [sic! Apie tokius „neindoeuropiečius“ Lietuvos teritorijoje kalbos mokslas duomenų neturi, o ir archeologų šiuolaikinėse interpretacijose šioje teritorijoje kalbama tik apie šiaurinę indoeuropiečių atšaką ir kad į jų teritoriją neolito laikotarpiu iš šiaurės pradėjo smelktis finougrai] turbūt buvo ne tokie gausūs ir gerokai primityvesnės kultū-ros. Jų asimiliacija nepaliko kokių nors ryškesnių pėdsakų, o susiformavusi lietuvių kalba liko archajiškiausia iš visų ne tik regiono, bet ir kitų indoeuropiečių kalbų“. Čia nusikal-bėta visiškai – autoriai nepaiso nei chronologijos, nei kultūrų ir kalbos raidos – atrado naują vakarų baltų apibrėžimą „baltų Prūsija“. Jau minėjau, kada prūsų etnonimas pradė-tas vartoti. Tai kaip tada apibūdinti vakarų baltus iki prūsų etnonimo pasirodymo IX a. antrojoje pusėje? Apskritai čia visiškai nesusipratimas. Apie „primityvesnes kultūras“ apskritai nebesinori kalbėti. Kalbant apie V. Toporovo kritiką, tai argumentų tame rašiny-je nepateikta. Autoriams vertėtų pavartyti S. Karaliūno veikalą *Baltų etnonimai* [13, 25–84], tuomet jie patirtų dar nepažįstamų atradimų pojūčių. Paaiškės, kad V. Toporovas ir jo galindų istorija yra tik nedidelė galindų istorijos tyrėjų dalis. Ką daryti su F. Bujako (F. Bujak), A. Briuknerio (A. Brückner), V. Vilinbachovo (A. Вилинбахов), N. Engovatovo (М. Энговатов), O. Trubačiovo (O. Трубачев), G. Gerulio (G. Gerullis), Z. Zinkevičiaus, R. Trautmano (R. Trautmann), A. Nepokupno, K. Miulenhofa (K. Müllenhoff), E. Gamilšego (E. Gamillscheg), M. Michelberto, A. Bliujienės, V. Novakovskio (W. Nowakowski), A. Bitner-Vrublevskos (A. Bitner-Wroblewska), G. Grižo, Lučic-Fedoreco (И. Лучиц-Федорец), K. Turnvaldo (K. Turnwald), I. Duridanovo (I. Duridanov), V. Kiparskio (V. Kiparsky), V. Blažeko (V. Blažek), P. Skardžiaus, M. Polakuvnos (M. Pollakówna), F. Pogodino (Ф. Погодин), M. Lekomcevos (М. Лекомцева), M. Vasmerio (M. Vasmer), V. Sedovo (B. Седов), A. Rogaliovo (A. Рогалев), R. Ekerto (R. Eckert) ir kitų tyrėjų dar-bais? Kam gi suversti visą „mokslinės mistifikacijos“ pamatą vienam V. Toporovui? Visų čia paminėtų mokslininkų darbai padėjo pagrindus O. Poliakovo atrastai mokslinei mis-tifikacijai.

KUR DINGO GALINDŲ MIGRACIJOS ARCHEOLOGINIAI PATVIRTINIMAI?

A. Luchtanas kongreso dalyvius įtikinėjo, kad nėra jokių galindų migracijos archeolo-ginių patvirtinimų. Susidaro įspūdis, kad autorius yra neskaitęs *Aisčių* arba jiems nieko nereikia kitų archeologų tyrinėjimai. Minėtose knygose aiškiausiai apibrėžti galindų mi-gracijos archeologiniai duomenys. Pirmiausia priminsiu lenkų archeologijos naujienas. 2010–2011 m. jie Mozūrų ežeryno aplinkoje ištyrė degintinius V–VI a. kapus, kurių puoš-nus inventorius iškėlė tyrinėtojams klausimą – iš kur ta galindų prabanga? Ir lenkų ar-cheologų atsakymas vienareikšmis – galindai atsigabeno iš Bizantijos. Tai aprašyta mano pirmoje *Aisčių* knygoje (p. 249). G. Grižas ir A. Bitner-Vrublevska, pasirėmę keramikos tapatumu [11, 261–278], iškėlė galindų sklaidos į Lietuvos Užnemunę archeologinius

įrodymus. Tai aprašyta mano pirmoje knygoje (p. 65). M. Michelbertas pagrindė galindų kultūros sklaidą į Lietuvos Užnemunę ir Brūkšniuotosios keramikos teritoriją pagal rankogalinių apyrankių radinius [18, 9–80]. Tai aprašyta mano antroje *Aisčių* knygoje (p. 44–46, il. 2: 3). V. Novakovskis taip pat nurodė galindų kultūros įtaką formuojantis II/III a. pilkapių kultūrai buvusioje Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakarinėje teritorijoje [20, 105+ tabl. XXI]. Tai aprašyta mano antroje knygoje (p. 56). Šių darbų rezultatas išryškino galindų-sūduvių erdvę, kuri II/III–VI a. driekėsi nuo motininės Galindijos iki Rytų Lietuvos imtinai. Grafinis vaizdas parodytas antrosios knygos 2: 3 iliustracijoje (p. 44). Labai panašią galindų-sūduvių erdvę nuo Galindijos iki Rytų Lietuvos brėžia A. Bliujienė [8, 79, pav. 24]. Ir dar. 2001 m. A. Luchtanas rašė: „Archeologinės ir antropologinės medžiagos analizė rodo, kad formuojantis naujai kultūrai labai svarbus vaidmuo tenka vakarų baltų etniniam elementui. Vadinasi, Brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonės nebuvo tiesioginiai Rytų Lietuvos pilkapių kultūros protėviai.“ Čia jis kaip tik ir kalba apie tą pačią Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje užgimstančią naują kultūrą, kurios kūrime, jo manymu, dalyvauja tie patys vakarų baltai. Jo nurodyti trys gimstančios kultūros paminklai – Eitulionys, Kairėnai ir Seiliūnai – priklauso galindų-sūduvių kultūros orbitai pagal rankogalinių apyrankių radinius. Tai aprašyta mano antroje knygoje (p. 43, 46). Kitoje vietoje jis yra pasisakęs, kad II–III a. galima laikyti naujos Rytų Lietuvos pilkapių kultūros pradžia, kuriai formuojantis labai svarbus vaidmuo teko vakarų baltų etniniam elementui, gal „suvalkams iš Užnemunės“ [16, 22–28; 15, 22]. O ši sritis, kaip jau žinoma, yra galindų ir sudinų kultūros įtakos zona. Išeitų, kad A. Luchtanas ignoruoja ne tik visų čia paminėtų archeologų, bet ir savo tyrimų rezultatus.

Didžioji galindų migracija yra ne mokslinė mistifikacija, o daugelio mokslininkų kruopštaus darbo surinkti ir interpretuoti faktai, kurie leido galindus jau nuo pirmųjų amžių po Kr. rasti plačiuose to meto pasaulio plotuose ir vakaruose, ir rytuose. Ir dar. Ką daryti su Ptolemėjaus II a. viduryje paminėtais sudiniais Didžiojoje Germanijoje, netoli Dunojaus, anapus Noriko provincijos? Tai artimiausi galindų giminaičiai ir visuotinai priimtas baltų etnonimas. Tai dar sykį įrodo baltų pasaulio daugiakryptę sklaidą link tuometinės civilizacijos centro (taigi, ko gero, daug sudėtingesnę ir platesnę procesą, nei jis aprašytas mano darbuose, kurių objektas chronologiškai, topologiškai ir panaudotų verifikuotų šaltinių aspektais gan griežtai ribotas; tikėkimės, kad panašių „kritikų“ klijuojamos etiketės neatgrasins naujų tyrimų šioje srityje, taip pat ir už senųjų baltų hidronimų arealo ribų bei toliau nuo tęstinę raidą turėjusių baltiškų archeologinių kultūrų).

Minėtame S. Karaliūno veikalė galima surasti įdomiausių žymių pasaulio kalbininkų galindų istorijos tyrinėjimų pavyzdžių. Pavyzdžiui, apie galindus prie Moravų vartų: „Iš čia pateiktos apžvalgos matyti, kad galindų vardų relikto lenkų teritorijoje, čekų žemėje ir Silezijoje bei Saksonijoje yra gana aiškių ir abejonių nekeliančių. Galindų etnonimas paliudytas Pauliaus Diakono VIII a. ir Bavarų Geografo IX a. Tad galima kalbėti apie vakarų galindų gentį, gyvenusią kažkur prie Moravų vartų Sudetų ir Karpatų slėnyje“ [13, 32–33].

Tyrinėjant Ptolemėjo „Geografiją“, paaiškėjo, kad baltiškos kilmės sudinai, kurie misionimi Europos Sarmatijoje, turi savo giminaičių Didžiojoje Germanijoje. Nuostabu, tačiau kalbininkai vėlgi šneka apie baltus prie Sudetų kalnų: „Baltų sodybas buvus prie Sudetų kalnų patvirtina baltiškos kilmės žodžiai rytinėse čekų kalbos tarmėse. O. Trubačiovas pabrėžė, kad sunku abejoti senovės baltų kontaktų su kitomis, be lenkų, vakarų slavų teritorijos dalimis istorine realybe“ [13, 33]. Kas tai? Sutapimai? Vargu. Dar daugiau – reikia,

matyt, kelti klausimą ir apie Sudetų kalnų vardo priklausomybę. Tai tik maža dalis iš mokslininkų tyrimų apie galindus vakaruose.

Sekant V. Sedovu, galindai į rytų ir vakarų šakas pasidalijo apie III–IV amžių. Labai galimas dalykas, kad šio išsiskyrimo tolmais ainiais yra istorikų užfiksuoti galindai rytuose: „Iššifravus metraščių duomenis, susidaro toks istorinių įvykių vaizdas: Suzdalės kunigaikštis Jurijus Dolgorukis, pretendavęs į Kijevo sostą, 1147 m. su kariuomene žygiavo į Didįjį Naugardą, o Černigovo kunigaikščiui Sviatoslavui Olgovičiui liepė nukariauti Smolensko valsčių. Šis sutiko ir užėmė dalį Smolensko žemių prie Protvos upės, Okos intako, kur gyveno galindai. Su Pamaskvės galindais (bet ne Prūsijos Galinda) susijusi ir 1058 m. žinutė. Iš pastarosios sužinoma, kad tautelė *Goljadb* XII a. gyvenusi Smolensko valsčiuje, Protvos aukštupyje, 100 km į vakarus nuo Maskvos, kitaip sakant, mūsų dienų Gagarino (Gžatsko) ir Možaisko apylinkėse. Taigi *Goljadb* iš tikrųjų tai yra ne kas kita kaip toliau į rytus nusitęsios rytinės baltų padermės liekana; tai patvirtina ir archeologiniai tyrinėjimai“ [13, 40]. Kuo čia šioje istorijoje dėtas V. Toporovas? Gal ir šiuos tyrėjų faktus reikia ignoruoti? Ar juos A. Luchtanas ir O. Poliakovas pavadins „mokslinė mistifikacija“?

AR GUDAI YRA GOTAI, AR MES PERRAŠYSIME EUROPOS ISTORIJĄ GOTŲ VARDĄ PAKEITĘ BALTAIS?

Jau kuris laikas Lietuvos visuomenė sklaido ir įvairiai vertina Jūrėtės Statkutės de Rosales darbus [26; 27]. Juose ypač angažuojamas gotų istorijos klausimas Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpiu sakant, kad gotai yra tie patys gudai arba baltai. Esu įvertinęs autorės propaguojamą gotų ir baltų santykį: „Ji sutapatino gotų istoriją su baltų istorija, sakydama, kad gotai yra tie patys baltai. Neigdama Skandzos buvimą Skandinavijoje, ji iš esmės neigia šiaurinę gotų istoriją, ją atiduodama baltams. Ir čia ji veikiausiai teisi, tačiau gotų nuo „Skitijos prie Meotidės“ istorija yra tikra Rytų germanų – gotų – istorija, kurią liudija antikos šaltiniai nuo 238 metų Vielbarko kultūrą priskyrus Vakarų baltams ir dešiniojo Vyslos kranto erdvėje atsivėrus sąlyčiui su Tautų kraustymosi arena, bendrai gotų ir Vakarų baltų išėvių istorijai atsiranda įtikinamų prielaidų, tarp jų – ir garsiajai galindų istorijai Pirėnuose ir baltiškiems artefaktams Kryme greta IV a. gotų kapų“ [12, 13]. Sakydamas, kad negalima baltų tapatinti su gotais, turėjau omenyje, kad reikia tyrinėti tas istorines epochas ir tas galimybes, kurios suvedė gotus ir aisčius į bendrą interesų sferą. Tokia bendra sfera, pavyzdžiui, gali būti Rytų gotų ir galindų kultūrų susidūrimas Panonijoje ir Norike, Pietų Galijoje ir Pirėnuose, nekalbant jau apie dabartinę Pietų Ukrainą. Pagaliau ir Rytų gotų karaliaus Teodoriko laiškas kelia naujų minčių apie galimai jo telktą šiaurinių barbarų kampaniją prieš Bizantijos imperiją, kurioje galėjo dalyvauti ir aisčiai. Pastarųjų metų J. Statkutės de Rosales darbuose gotų istorija su visomis antikos autorių aprašytomis detalėmis „užtempta“ ant vakarų baltų, kuriuos vadina gudais. Toks požiūris man yra nepriimtinas – jokiuose šaltiniuose ar autorės baltams primestos istorijos vingiuose, kuriuos aprašė antikos autoriai, nėra užuominų apie galimybę tapatinti gotus su baltais „gudais“. Juo labiau kad ir „gudo“ etimologija nėra aiški. Mano supratimu, reikėtų ieškoti tikrų gotų ir aisčių bendravimo šaltinių, kad ir detalčiai tiriant galindų istoriją Vakarų Europoje. Čia turbūt tiktų atskirai išdėstyti savo santykį su gotų istorija prie Baltijos jūros, nors tam santykiui išaiškinti esu paskyręs daug vietos pirmoje *Aisčių* knygoje. Skaitytojui buvo pateikta visa grupė argumentų, kurie tą gotų istorijos dalį daro labai prieštaringą. Aš kol kas laikaisi nuomonės, kad gotai formavosi kažkurioje kontinentinėje dalyje, galbūt ir lugijų kultūros šiaurinėje dalyje, tačiau jie istorinėje scenoje atsirado nuo 238 metų. Maiklas Kulikovskis sako, kad jie buvo

Romos imperijos ir barbarų sienos produktas (2). Vielbarko kultūros baltiškumas kaip tik nemaža dalimi paaiškina baltiškų elementų plitimą Černiachovo kultūros teritorijoje. Ir šia prasme ypač įdomūs šiuolaikiniai Ukrainos antropologų darbai. 2014 m. Kijeve pasirodžiusi Tatjanos Rudič (Рудич Тетяна Олександрівна) monografija yra skirta I–II tūkstantmečio vidurinio Padnieprio antropologijai [21]. Autorė užsibrėžė tikslą antropologinės medžiagos pagrindu pamėginti, kur galima, atsekti genetinius ryšius ir galimą Černiachovo kultūros etninę priklausomybę. Jos išvados tokios įdomios, kad verta paskelbti autentiškus autorės žodžius: „Dalis Černiachovo kultūros vidurio Padnieprio serijų priklauso šiaurės europidams. Tą rodo morfologinės charakteristikos ir tarpgrupinė analizė. Remiantis jos rezultatais, dalis černiachoviečių vidurinio Padnieprio serijų patenka į šiaurinių europidų populiacijos klasterį. Suprantama, pirmoji mintis, kuri ateina į galvą, – tai gotų buvimo tema, tačiau reali situacija daug sudėtingesnė. Šiaurinių vidurinio Padnieprio Černiachovo kapinynų ryšių negalima susieti išimtinai tik su germanais. Šiauriniame siūlomos analizės klasterio variante koncentruojasi europietiški teritorijų grupės, kurios atstovauja iš esmės germanų ir baltų populiacijoms. Vidurinio Padnieprio černiachoviečių kapinynų kaukolės iš Derevianos (Деревяна) ir Maslovo (Маслово) antropologinės paralelės nurodo ryšius su Rytų Pabaltijo I–V a. gyventojais, kurie palaidoti baltų kapinyuose (Vidurio Lietuvos plokštiniai kapinynai, Pilkapių kultūros pilkapiai).“ Ką gi čia daugiau bepridurti. Gal dar tos pačios autorės žodžius apie Vielbarko kultūrą: „Neverta atmesti versijos, kad atskirų baltų grupių pasirodymas viduriniame Padniepryje ir kairiojo kranto žemėse gali būti susietas su gotų judėjimu, apėmusiu gyventojų grupes, kurios ne būtinai buvo etniniai germanai. Tos pačios Vielbarko kultūros kaip pagrindinius gyventojus kai kurie archeologai mato gotus, nors etninė Vielbarko genčių priklausomybė ganėtinai nevienareikšmė. Gotų, atvykusių iš Skandinavijos, išsilaipinimo vieta laikomos Vyslos žiotys. Persikėlimas per jūrą greičiausiai nebuvo masinis reiškinys. Žymią įtaką formuojantis šiai kultūrai padarė šios teritorijos senieji gyventojai (Wolfram, 2003; Godlowski, 1970). Antropologinį Vielbarko kultūros nevienalytiškumą pripažįsta lenkų tyrėjai (Gładkowski-Rzeczycka, 1987, 178). Ilgą laiką baltai gyveno rytinėje Baltijos jūros pakrantėje, baltiška toponimika driekiasi į vakarus už Vyslos, baltų dirbinių randama Vielbarko kultūros kapinyuose. Vidutinės rinktinės Vielbarko kultūros gyventojų moterų serijos Slovinsko-Dravos ir Mozūrijos-Polesės grupėse atspindi morfologinę antropologinę tapatybę su baltų populiacijomis ir, tikėtina, jos susiformavimo baltų pagrindu. Judant į pietus, prie gotų prisijungdavo įvairių germanų genčių, tačiau migracija galėjo paliesti ir atskiras baltų grupes, keltų genčių palikuonis ir kitų tautų atstovus“ [21]. Tokios T. Rudiš įžvalgos leidžia suformuluoti antropologine medžiaga paremtus Černiachovo kultūros ir aisčių kultūros bendrumus. Tik tie bendrumai neleidžia gotų istorijos atiduoti baltams.

Akivaizdžių nuolatinio aisčių bendravimo su priešakinėmis civilizacijomis pėdsakų pastebima didelėje Europos dalyje. Ir jų nepastebėti tiesiog negalima. Archeologai juos mato, interpretuoja ir randa vietą bendroje Europos istorijoje. Tai akivaizdu M. Michelberto, V. Šimėno, A. Bliujienės, R. Banytės-Rowell, U. Budvydo, D. Butkaus, V. Steponaičio,

-
- (2) Visuotinai priimta, kad gotų pasirodymo data nurodomi 238 metai, tačiau įdėmiau tyrinėjant, aiškėja, kad Deksipas, aprašęs Histrijos paėmimą, nesako, kad tai buvo gotai. Jis sako – „skitai“. Bet, kaip teigiama, tokia buvo tradicija. Tacitas aprašė 16–19 metų po Kr. gotonų Katualdo ir markomanų Marobodo istoriją. Jei gotonuose galima mėginti ieškoti gotų ištakų, tai reikia kalbėti apie kontinentinę gotų kilmę, nes veiksmas vyko Dunojaus aplinkoje.

D. Kiulkio ir kitų lietuvių bei užsienio archeologų darbuose [17, 41–56; 19; 28, 53–98; 3, 95–116; 4, 149–163; 5, 185–205; 6, 20–65; 7, 145–168; 1, 114–129; 2, 183–194; 14, 49–53; 9, 243–274]. Reikia tikėtis, kad nuolatinis dėmesys aisčių istorijai Europoje tuos kultūrinius palikimus leis tinkamai interpretuoti piešiant sudėtingą įvairiausių Europos kultūrų sąveikos paveikslą.

Gauta 2015 12 30
Priimta 2016 01 11

Literatūra

- [1] BANYTĖ-ROWELL, R. Baltų ryšiai su kitais barbariškosios Europos gyventojais. *Lietuvos istorija*. T. 2. *Geležies amžius*. Vilnius, 2007.
- [2] BANYTĖ-ROWELL, R. A Roman Iron Age Warrior from Western Lithuanian Cemetery Baitai Grave 23. *Archaeologia Baltica*, 2007, Vol. 8, p. 183–194.
- [3] BLIUJIENĖ, A.; BUTKUS, D. Armed Men and their Riding Horses as a Reflection of Warriors Hierarchy in Western Lithuania during the Roman Iron Age. *Archaeologia Baltica*, 2007, Vol. 8, p. 95–116.
- [4] BLIUJIENĖ, A.; BUTKUS, D. Burials with Horses and Equestrian Equipment on the Lithuanian and Latvian Littorals and Hinterlands (from the Fifth to the Eighth Centuries). *Archaeologia Baltica*, 2009, Vol. 11, p. 149–163.
- [5] BLIUJIENĖ, A.; STEPONAITIS, V. Wealthy Horsemen in the Remote and Tenebrous Forests of East Lithuania during the migration Period. *Archaeologia Baltica*, 2009, Vol. 11, p. 185–205.
- [6] BLIUJIENĖ, A.; CURTA, F. Exotic Lands, Quixotic Friends: Eastern Lithuania and the Carpathian Basin in Late Antiquity and the Early Middle Ages (ad c 380 to c 620). *Medieval Archaeology*, 2011, Vol. 55, p. 20–65.
- [7] BLIUJIENĖ, A. Armed People of East and Southeast Lithuania in the Geocultural Context of the Migration Period. *Archaeologia Baltica*, 2013, Vol. 19, p. 145–168.
- [8] BLIUJIENĖ, A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. *Lietuvos archeologija*. T. 3. Klaipėda, 2013, p. 79, pav. 24.
- [9] BUDVYDAS, U. Lietuvoje rastų lankinių segių lenkta kojele tipologija ir chronologija. *Lietuvos archeologija*, 2002, t. 22, p. 243–274.
- [10] GARLIAUSKAS, V. Į baltų praeitį kitu žvilgsniu. *Mūsų kalba*, 2014, Nr. 11, p. 10–17.
- [11] GRIŽAS, G.; BITNER-WRÓBLEWSKA, A. Ceramika kultury bogaczewskiej z południowej Litwy. *Kultura bogaczewska w 20 lat później*. Warszawa, 2007, s. 261–278, ryc 16.
- [12] JOVAIŠA, E. *Aisčiai. Kilmė*. Vilnius, 2012, p. 13.
- [13] KARALIŪNAS, S. *Baltų etnonimai*. Vilnius, 2015, p. 32–33.
- [14] KIULKYS, D. Senojo ir vidurinio geležies amžiaus skydai Lietuvoje. *Archaeologia Lituana*, 2010, t. 11, p. 49–53.
- [15] LUCHTANAS, A. *Kernavė – litewska Troja*. Warszawa, 2002, s. 22.
- [16] ЛУХТАНАС, А. К вопросу об исчезновении культуры штрихованной керамики в бассейне Нерис (городища и селища в Кярнаве). *Archaeologia Lituana*, 2001, t. 2, p. 22–28.
- [17] MICHELBERTAS, M. Vidurinio geležies amžiaus kario kapas iš Paprūdžių. *Archaeologia Lituana*, 2008, t. 9, p. 41–56.
- [18] MICHELBERTAS, M. Radiniai iš Bakšių (Alytaus rajonas) laidojimo paminklo. *Lietuvos archeologijos šaltiniai Sankt Peterburge*. Vilnius, 2011, p. 9–80, pav. 10.
- [19] MICHELBERTAS, M. *Paprūdžiai. Žemaičių karinio elito kapinynas*. Vilnius, 2014.
- [20] NOWAKOWSKI, W. Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego. *Barbaricum*, 1995, t. 4, s. 105 + tabl. XXI.

- [21] РУДИЧ, Т. О. *Населення середнього Подніпров'я I–II тисячоліття за матеріалами антропології*. Київ, 2014.
- [22] SCHMALSTIEG, W. R. *Studies in Old Prussian*. Edited by Pietro U. Dini. Vilnius, 2015.
- [23] SCHMID, W. P. *Urheimat und Ausbreitung der Slawen. Linguisticae scientiae collectanea*. Berlin–New York, 1994, S. 257.
- [24] SCHMID, W. P. *Baltische Gewässernamen und das vorgeschichtliche Europa. Linguisticae scientiae collectanea*. Berlin–New York, 1994, S. 191.
- [25] SONGAILA, G. *Vėluojanti istorija ar pavėlavę istorikai? Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2015, 1(11), p. 2–19.
- [26] STATKUTĖ DE ROSALES, J. *Europos šaknys ir mes, lietuviai*. Vilnius, 2011.
- [27] STATKUTĖ DE ROSALES, J. *Europos šaknys*. Vilnius, 2015.
- [28] ŠIMĖNAS, V. *Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje pirmojo mūsų eros tūkstantmečio viduryje*. Vilnius, 2006, p. 53–98.
- [29] UDOLPH, J. *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnung*. Heidelberg, 1979, S. 619.
- [30] UDOLPH, J. *Baltisch, Slavisch, Germanisch – Kontakten und Beziehungen aus der Sicht der Onomastik*. In: *Early Germanic Languages in Contact*. Edited by John Ole Askedal and Hans Frede Nielsen. John Benjamins Publishing Company, 2015, p. 39–74.

EUGENIJUS JOVAIŠA

The Aestii and their history

Summary

For some time the relationship between the Baltic and Slavic languages was perceived through the idea of the common Baltic-Slavic linguistic tree. When analysing the language and the media of material as well as spiritual cultures, which are defined as the earliest Baltic and Slavic cultures, in isolation, we can see that the language and culture of each of them evolved separately. The Balts have their own area just as the Slavs do (in fact, the one formed later, starting with the Migration Period). In terms of language, culture and time they are separated by enormous distances and areas. The areas of language and culture development are thousands of kilometres away from each other, and the difference in the time of their formation equals thousands of years. The problem arises how to incorporate all this into a single formation and insist on calling it a common tree? However, such efforts continue to further exist in the person of V. Garliauskas, though his employed arguments (glottochronology method) do not apply in this case. The method of search for precedence of word equivalents is useless either as the chronology of language is disregarded. In the world of science the accusations against V. Toporov were unexpectedly hurled by A. Luchtanas and O. Poliakov: “<...> V. Toporov uses the method of folk etymology, neglects historical sources, archeological data and solid linguistic facts.” In the meanwhile, the arguments of both authors that could refute the spread of the Galindian linguistic layer in the vast part of Europe are absent. The analysis of Spanish sources, which could provide more data on the issues of the Galindians, is not available either. Moreover, the negation of objective archeological data on the Galindian migration in the statements of A. Luchtanas is a total misunderstanding. The data on the migration and cultural expansion of the Galindians and Sudines to

directions that were not characteristic of them previously exist and they are tangible in the archeology of the Eastern Baltic region. The relations of the history of the Balts (Aestii) and the Goths have been within the scope of interest of European historians for a very long time. Lately the works by J. Statkutė de Rosales, determined as amateur literature, have been published, where attempts are made to push ahead with the thought that the Guds (Balts) are the same Goths, that is, to impose burden of the history of Goths on the Aestii. This cannot be accepted on that ground alone that, in terms of their culture, the Goths, as a product of "Limes Romanus", are not easily distinguished in the then abundance of nations. Moreover, the antique sources did not make any reference to the relation with the Aestii, who had been known to them at that time, with exception of the Jordanes' legend about the northern origin of the Goths. Regrettably, so far it has remained a serious scientific problem from the perspective of the conception of the large "movement" of the Goths to the lower reaches of the Vistula.

Key words: Balts, Aestii, Goths, Germans, Slavs, glottochronology, Jastorf culture, Prague-Penkov culture